

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

© Чернова Л.С., 2012

Національні інтереси України вимагають ефективних дій, спрямованих на збереження науково-технічного потенціалу, забезпечення його ефективного використання для подолання кризових явищ в економічному і соціальному розвитку. В Україні донині не набула достатнього розвитку інфраструктура фінансової підтримки науки та інноваційної діяльності. Перспективним напрямом вирішення проблем у сфері розвитку наукового сектору економіки країни є перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку.

Ключові слова: законодавство, інновації, асигнування, пільги, реструктуризація, дослідження та розробки.

INNOVATIONAL SYSTEM MODERNISATION PROBLEMS IN UKRAINE

© Chernova L.S., 2012

National interests of Ukraine require effective actions aimed at its scientific and technical potential preserving for its effective application directed to the economical and social crisis in the Ukrainian society overcoming. Up till now the infrastructure of financial support of scientific and innovational activity has not been developed enough. Prospective vector of the problems solving in the sphere of scientific sector of the state's economy development is the national production conversion to the innovational way of development.

Key words: legislation, innovations, allocation, benefits, restructuration, research and development.

Постановка проблеми

В Україні сьогодні сформовано законодавче поле, яке визначає правові основи розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Так, у 1991 р. вперше в СНД був ухвалений Закон України "Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності", який згодом, у 1998 р., був замінений Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" [2]. Ухвалені інші ключові закони України: "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" [1], "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" [3], "Про інноваційну діяльність" [4]. Отже, законодавче поле модернізації інноваційної системи України сформоване, однак, вітчизняні наукоємні підприємства не спроможні достатньо ефективно проводити інноваційну діяльність та адекватно позиціонувати свою продукцію на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Починаючи з 2000 р., намітилося незначне збільшення асигнувань на науку у відсотках до ВВП. Насправді ж з урахуванням інфляції воно залишається вкрай недостатнім. Порівнюючи розвиток науки та інноваційної діяльності в Україні з тенденціями, які існують у США, Росії, країнах ЄС, Далекого Сходу, Південно-східної Азії [5], потрібно зазначити, що в Україні затягується процес інституціональних перетворень системи науково-технічного і кадрового забезпечення економіки яких вимагають умови світового ринку. Вимагає перегляду практика законодавчої підтримки у вигляді податкових пільг окремим територіям і цілим галузям виробництва. Такі

пільги потрібно надавати лише інноваційним програмам і проектам, а також спеціальним зонам, інкубаторам бізнесу та інноваційним структурам.

Можливості реструктуризації української наукомісткої промисловості багато в чому залежать від ефективності функціонування інноваційного ланцюжка "наукова ідея – промислова технологія – виробництво продукції, що має платоспроможний попит", яка сьогодні в Україні розірвана через об'єктивні і суб'єктивні причини. В Україні донині не набула достатнього розвитку інфраструктура фінансової підтримки науки та інноваційної діяльності. Наявна в державі податкова система не стимулює залучення коштів комерційних банків і бізнес-структур для підтримки інноваційної діяльності (для порівняння, в Угорщині податкові пільги для фірм, які фінансують наукові дослідження і розробки, становить 200 відсотків). До сьогодні відбувається "витік мізків" з України не тільки в США і Європу, але й в країни Південно-Східної Азії. Зустрічні інвестиції стосуються в основному сировинних галузей, а також сфери послуг за мінімального використання інтелектуального потенціалу України. Інвестицій у науково-технічний сектор економіки практично немає. Головна причина полягає в тому, що цей сектор був побудований на абсолютно неринкових засадах і дотепер активно чинить опір будь-яким змінам. Великі промислові підприємства категорично відмовляються міняти свою організаційну структуру, систему управління і технологічний цикл, через що їх продукція поступається зарубіжним аналогам за критеріями ціни і якості.

Постановка цілей

Основна ціль дослідження – визначити основні підходи, прийнятні для вирішення проблем підвищення інноваційної активності українських наукоємних підприємств.

Виклад основного матеріалу

З урахуванням ситуації, що склалася, можна умовно виділити три основні підходи до вирішення проблем вітчизняної наукомісткої промисловості :

– здешевлення продукції і збереження промислової бази з мінімальними затратами. Цей шлях стихійно вже реалізують багато підприємств. Його головною позитивною ознакою є збереження робочих місць. Однак він передбачає довготривале масове ввезення в країну високотехнологічної зарубіжної продукції в обмін на невідновлювані ресурси;

– використання сучасних технологій промислово розвинених країн, внаслідок чого в Україні будуть освоєні міжнародні стандарти, підвищена кваліфікація персоналу, здійснено спільний з іноземними компаніями вихід на російський і зарубіжний ринки. Очевидні й недоліки такого підходу: залежність вітчизняної промисловості від зарубіжних технологій і явне відставання на тривалий термін (мінімум 10–15 років);

– перехід від досліджень широкого кола проблем до відбору пріоритетних напрямів в технологічній інноваційній діяльності (ТІД) і концентрації на них істотної частини тих обмежених ресурсів, які виділяють з бюджету, для підтримки невеликих колективів учених, розробників та інноваційних структур, орієнтованих винятково на ринок високих технологій і новітньої продукції. У результаті стане можливим отримання абсолютно нових вітчизняних розробок, що дозволять створити ринки нових товарів і послуг. Отже, вітчизняна наука націлюється на конкурентоспроможні сегменти вітчизняного і зарубіжного ринків.

Труднощі такого шляху пов'язані, передусім, із складністю створення нових правил організації інноваційної діяльності, таких, що раніше в Україні не існували. Кожен підхід має свої переваги і недоліки. Природно, що для виконання, принаймні, двох останніх підходів потрібні істотні інвестиції. Проте, якісний перелом в науково-промисловому комплексі України може бути забезпечений тільки на інноваційному шляху розвитку і вимагає, окрім інвестицій, створення нових ринкових інститутів і механізмів, об'єднаних спільною комплексною інфраструктурою. Сьогодні українські підприємці розуміють вимоги потенційних інвесторів і об'єктивніше оцінюють свої пропозиції і можливості. Проте, одночасно з глибоким розумінням ситуації можливими учасниками інвестиційного процесу, виникли і нові проблеми в усіх ланках інноваційного ланцюжка, оскільки за минулі роки сталося виснаження матеріальних ресурсів і вичерпалися фінансові резерви, технологічний заділ, створений за радянських часів.

Найголовніше, що визначає низьку якість управління в науково-дослідних організаціях, – це неефективний контроль з боку власника. Врешті-решт, основну відповідальність за якість і ефективність роботи менеджменту завжди несе власник, який наймає конкретного менеджера, задає йому межі і стратегію діяльності, контролює результативність. Проте основним великим власником більшості українських організацій наукової сфери залишається держава (що особливо важливо, передусім це стосується базових, системостворюючих інститутів, про які йшлося вище). Одними з головних напрямів дій уряду України необхідно вважати вироблення системи пріоритетів, врегулювання прав на інтелектуальну власність, що виникла під час виконання робіт, які фінансувалися з бюджету, і створення інфраструктури комерціалізації технологій. Безумовно, вирішення цих питань позитивно позначиться на інноваційному кліматі в країні. Проте, потрібно розуміти, що створення інфраструктур буде ефективним тільки тоді, коли буде створена адекватна базова структура інститутів інноваційної діяльності. Такими базовими структурами в країні історично є великі НДІ, КБ, НВО, інститути НАН і виші. За статистикою, частка перелічених вище організацій становить більше ніж 80 відсотків від загальної кількості організацій, що виконують дослідження і розробки. Зараз йдеться вже не про виживання, а про розвиток і конкуренцію в глобальному масштабі. Найближчими роками Україні необхідно знайти відповідь на питання, як на базі цих пострадянських інститутів створити динамічні інноваційні центри. Поки держава не визначить свою позицію відносно подальшої долі цих інститутів, уся робота з розбудови національної інноваційної системи буксуватиме. Варіантів у держави небагато. Один з варіантів, найпростіший, – приватизувати цей комплекс. Інший, складніший, – знайти такі механізми управління інститутами, які підвищили б ефективність їх діяльності та інноваційну активність. Видається, що другий шлях сьогодні буде правильнішим і ось чому. Приватизація науково-дослідних організацій прискорить інноваційний розвиток України тільки, якщо новий власник буде зацікавлений у розвитку інноваційної складової і зуміє з цим впоратися. Інакше нематеріальні активи інститутів, що приватизуються, не становитимуть для нового власника ніякої цінності і будуть безповоротно загублені. Проводити приватизацію до того моменту, як в Україні з'явиться достатньо компаній, націлених на інноваційний розвиток, – прямий шлях до швидкої ліквідації наявного науково-технічного потенціалу країни. Єдиним суб'єктом, потенційно зацікавленим і фінансово здатним розвивати інтелектуальний капітал наших НДІ, може бути тільки великий і середній вітчизняний виробничий бізнес. Проте для цього він сам повинен дійти до тієї стадії розвитку, на якій з'являється потреба в технологічних інноваціях. Іноді висловлюється думка, що вітчизняний бізнес не зацікавлений в інноваціях. Це не зовсім так. Просто потрібно розуміти, що у міру свого розвитку компанії пред'являють попит на інновації різного типу. Як показують спостереження, можна умовно виділити п'ять стадій інноваційного розвитку, які проходять українські підприємства. Світова практика свідчить про те, що витрати великих корпорацій на науково-дослідні роботи доволі високі і становлять 3–20 відсотків їх бюджетів при середньому показнику 8–10 відсотків [6]. Великі фірми з великим наукомістким потенціалом є найактивнішими з погляду витрат на інноваційну діяльність у розрахунку на одного зайнятого [5]. Однак поки що інноваційна активність і розвиток науково-дослідних робіт на вітчизняних промислових підприємствах відстають від середньосвітових показників. Головна причина, наслідком якої є зниження інноваційної активності в Україні, це відсутність чітко позначеного єдиного методологічного підходу до управління НДДКР. З цієї причини не склалось багато контактів між промисловістю і наукою. Отже, актуальною є потреба в розробленні стратегій науково-дослідних робіт. Потрібне прискорення комерціалізації продуктів НДДКР, зокрема з використанням проектного управління бізнес-процесами.

На першому етапі проводяться різні внутрішні організаційно-управлінські інновації: структуруються стосунки між підрозділами, вводяться планування і бюджетування, оновлюються кадри, комп'ютеризується опрацювання управлінської інформації, впроваджуються ERP-системи (системи управління ресурсами компанії). Потім починається етап ринкових інновацій: вибудовування збутових і розподільчих мереж, логістичних ланцюжків, маркетингової політики, можливе вибудовування вертикально-інтегрованих компаній, міняються упаковка і дизайн продукції. Третій

етап – модернізаційні інновації: модернізується устаткування, створюються нові асортиментні ряди продукції (без істотних змін у технології), вводяться системи управління якістю, знаннями, створюються відділи з розроблення нових продуктів. Четвертий етап пов'язаний з проведенням серйозного технологічного оновлення, коли закуповуються готові технологічні лінії і технології (переважно відомих зарубіжних виробників), створюються дослідницькі підрозділи, завдання яких – розробляти оригінальні продукти на базі цих технологій. Здійснюються пошуки нових незайнятих ринкових ніш, впроваджуються системи автоматизованого проектування. І лише на п'ятому етапі, коли підприємства починають усвідомлювати, що за допомогою відомих рішень неможливо досягти кардинальної переваги в конкуренції, вони переходять до власне технологічних інновацій: розробляють оригінальні технології, створюють корпоративні НДІ і венчурні фонди, вступають до альянсу з профільними науковими колективами, купують малі інноваційні підприємства, проводять диверсифікацію у бік високотехнологічних сегментів ринку, що швидко розвиваються, ведуть активну патентно-ліцензійну політику. Сьогодні більшість наших виробничих компаній перебувають на другій або, у кращому разі, третій стадії. Лише небагато починають виходити на четверту [26].

Отже, національні інтереси України вимагають ефективних дій, спрямованих на збереження науково-технічного потенціалу, забезпечення його ефективнішого використання для подолання кризових явищ в економічному і соціальному розвитку.

Висновки

Перспективним напрямом вирішення проблем у сфері розвитку наукового сектору економіки країни є перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку. З урахуванням ситуації, що склалася, необхідно чіткіше визначити концептуальні принципи державної політики у науково-технічній та інноваційній сферах.

Перспективи подальших досліджень

У галузі прикладних досліджень і розробок головним повинен стати контрактний метод фінансування на базі проектної (програмно-цільової) організації.

1. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 08.09.2011, №3715
2. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13.12.1991, № 1977-XII
3. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 16.01.2003, № 433-IV
4. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002, № 40-IV
5. Radosevic S. *Patterns of Innovative Activities in Countries of Central and Eastern Europe: an Analysis Based on Comparison of Innovation Surveys // Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe. Lodz., 2009. Vol.1.*
6. *Innovation, Patents and Technological Strategies. Paris: OECD, 2006.*